

**Παρουσίαση της ομιλίας της Alessandra Lemma,
Η Ψυχανάλυση στην εποχή της τεχνοκουλτούρας : Μερικές σκέψεις πάνω στην μοίρα
του σώματος στον εικονικό χώρο.**

Πριν επικεντρωθούμε στην ομιλία της Alessandra Lemma, θα ήθελα, και για όσους δεν τη γνωρίζουν, να πω δυο λόγια για αυτή και για τα κλινικά και θεωρητικά της ενδιαφέροντα, που νομίζω ότι θα βοηθήσει στο να κατανοήσουμε καλύτερη την συγκεκριμένη σκοπιά από την οποία προσεγγίζει το θέμα δηλαδή της επίδρασης της τεχνοκουλτούρας στην ψυχική συγκρότηση του σημερινού ατόμου, η οποία άποψη εν πρώτης φαίνεται να είναι αρκετά διαφορετική από την πιο δυσοίωνη οπτική που κυριαρχεί στη παρουσίαση του Bollas.

Η Alessandra Lemma είναι ψυχαναλύτρια, μέλος της Βρετανικής Ψυχαναλυτικής Εταιρείας, επισκέπτρια καθηγήτρια της Ψυχανάλυσης στο University College London (UCL) και διευθύντρια Ανάπτυξης Ψυχοθεραπειών στις Κλινικές Tavistock & Portman. Έχει δουλέψει πολύ στενά με τον Peter Fonagy και την Mary Target σε κοινά ερευνητικά προγράμματα μεταξύ των κλινικών Tavistock, Portman και του κέντρου Anna Freud. Η δουλειά της στην κλινική Portman της έδωσε την ευκαιρία να ειδικευτεί στην κλινική εργασία με διεμφυλικούς ασθενείς, στους οποίους κεντρικό είναι ένα ανυπόφορο αίσθημα αποξένωσης από το σώμα που τους δόθηκε, και μια αναζήτηση του 'σωστού' σώματος που θα τους ανακούφιζε από αυτό το αίσθημα της ασυμβατότητας. Μια παρόμοια φαινομενολογία συνάντησε στην εργασία της με εφήβους με Σωματο-δυσμορφική Διαταραχή, οι οποίοι, καθώς βιώνουν το σώμα τους ως ένα προσυμβολικό, συγκεκριμένο (concrete) αντικείμενο, υπεύθυνο για την ψυχική τους δυσφορία, συχνά καταφεύγουν και αυτοί σε περάσματα στη πράξη όπως πλαστικές επεμβάσεις ή άλλες δραστικές, ριζικές και βίαιες παρεμβάσεις στο σώμα τους. Την ίδια αίσθηση αποξένωσης και απέχθειας για το σώμα τους συνάντησε κλινικά και σε κάποιους ασθενείς (όπως αυτός που συζητά στην παρουσίαση) οι οποίοι έχουν δυσκολία να αναγνωρίσουν, να σημασιοδοτήσουν, να αποδεχτούν και να εκφράσουν την σεξουαλική τους επιθυμία, καθώς μοιάζει να έχουν εσωτερικεύσει μια αναπαράσταση της σεξουαλικότητάς τους που την αισθάνονται ως μη συμβατή με τον εαυτό.

Αντιμετώπισε λοιπόν ασθενείς που δυσκολεύονται στην ψυχική διαχείριση των εντάσεων, καθώς δεν μπορούν να οργανώσουν τον τρόπο που προσλαμβάνουν αντιληπτικά το σώμα τους, στο επίπεδο της συμβολικής σκέψης. Η ένταση που τους

δημιουργεί το σώμα τους αλλά και η αδιαμεσολάβητη κοινωνική επαφή, κάνει το διαδίκτυο έναν πολύ ελκυστικό χώρο για αυτούς.

Οπότε η Lemma είχε ν' αντιμετωπίσει και να κατανοήσει **και** την εθιστική ενασχόλησή τους με το διαδίκτυο, κάτι που με ορισμένους εφήβους διαδραματιζόταν και εντός της συνεδρίας (με την άρνησή τους να αποχωριστούν την διαρκή σύνδεσή τους με τον κυβερνοχώρο). Για αυτούς τους εφήβους ο κυβερνοχώρος λειτουργούσε ως ένα ψυχικό καταφύγιο ή, χειρότερα, γινόταν ένα ψυχωτικό κλείστρο. Καθώς αυτοί οι έφηβοι αδυνατούσαν διαχειριστούν τις ψυχικές επιπτώσεις ενός σώματος που αλλάζει, έβρισκαν στο διαδίκτυο ένα κοινωνικά αποδεκτό και εύκολα προσβάσιμο μέσο για να αποσυρθούν από τις προκλήσεις της πραγματικότητας και να παρακάμψουν τις απαιτήσεις για αναπαράσταση, επεξεργασία και απαρτίωση του σεξουαλικού σώματος εντός της εικόνας εαυτού. Διαμέσω της εικονικής πραγματικότητας μπορεί να διεγείρονταν σωματικά, να έβρισκαν μια κάποια εκτόνωση, αλλά αποφεύγοντας την πραγματική σωματική επαφή, που θα τους έφερνε αντιμέτωπους με το αποξενωμένο και 'δύσκολο' σώμα, που είναι γι' αυτούς πηγή ανημπόριας. Ιδίως δε στη βύθιση σε μοναχικά και όχι διαδραστικά παιχνίδια επικρατούσε η ψευδαίσθηση ότι ο υπολογιστής είναι μια προέκταση του εαυτού, που δίνει απόλυτη πρόσβαση και έλεγχο σε έναν εξιδανικευμένο μητρικό χώρο, μακριά από τη στενάχωρη πραγματικότητα και τις 'δυσάρεστες' εντάσεις. 'Ότι φανταστεί κανείς μπορεί να πραγματοποιηθεί. Ετσι, παλινδρομούσαν σ' έναν τρόπο σκέψης όπου δεν γίνεται διάκριση μεταξύ εσωτερικής αναπαράστασης και εξωτερικών δεδομένων [τρόπο 'ψυχικής ισοδυναμίας' (psychic equivalence) κατά Fonagy].

Ήταν λοιπόν σαφές στη Lemma ότι η εθιστική ενασχόληση των ασθενών αυτών με τον κυβερνοχώρο, λειτουργούσε εκφορτιστικά ως εκδραμάτιση, για να παρακαμφθεί και ν' αποφευχθεί η συναισθηματική αμεσότητα της μεταβιβαστικής σχέσης, επομένως το σερφάρισμα λειτουργούσε ενάντια στη ψυχοθεραπευτική διαδικασία. Στο κυβερνοχώρο ο αποσωματωμένος άλλος, τους φαινόταν απόλυτα διαφανής, προσβάσιμος και γνώριμος, σε αντίθεση με την αναλύτρια που την αισθάνονταν να τους κρίνει και να μην τους επιθυμεί, όταν τους προσκαλούσε να αναστοχαστούν πάνω στη εμπειρία τους να κατοικούν ένα σώμα.

Παρόλα αυτά, η Lemma προσπάθησε να κατανοήσει όχι μόνον την καταστροφική και αντι-θεραπευτική διάσταση της αποφυγής, της διάψευσης και του κατακερματισμού, αλλά και τι οι ασθενείς αυτοί προσπαθούσαν να εκφράσουν, να διαχειριστούν και εν μέρει να επεξεργαστούν *διαμέσου* αυτής της ενασχόλησης. Αυτή η διαθέσιμότητά της

φαίνεται να συνέβαλε ώστε να μην μείνει ο κυβερνοχώρος ένας μη κοινοποιημένος χώρος απόσυρσης και εναπόθεσης αποσυνδεδεμένων ψυχικών καταστάσεων αλλά να λειτουργήσει ακόμα και σε συνέργεια, και όχι ανταγωνιστικά, με την θεραπευτική διαδικασία.

Οπότε διαμέσου αυτής της διαδρομής συναντήθηκαν οι 2 άξονες που επεξεργάζεται στην παρουσίασή της:

- 1) Από την μια μεριά το **σώμα** και πιο συγκεκριμένα το ενδιαφέρον της για το πως οργανώνεται εντός του ψυχισμού ο λιβιδινικός χάρτης του σώματος, μέσω της επεξεργασίας των πρώιμων αισθητηριακών και συναισθηματικών εμπειριών. Την ενδιαφέρει η κατανόηση των παραγόντων (ιδιοσυστασιακών και διυποκειμενικών) που ευοδώνουν την εγκατάσταση μίας συνεκτικής ψυχικής αναπαράστασης σώματος επενδεδυμένη με ισόρροπη σύνθεση ναρκισσιστικής και αντικειμενοτρόπου λίμπιντο ή αντίθετα οδηγούν στην εγκατάσταση ενός πρώιμου, φτωχά συμβολοποιημένου αισθήματος δυσαρμονίας, σύγχυσης, αποξένωσης από το δεδομένο σώμα. Στην κλινική της εργασία δίνει έμφαση στην εκφραστική λειτουργία των σωματωμένων/προσυμβολικών φαντασιώσεων: Καθώς αυτές πραγμάτωνονται εντός της συνεδρίας διαμέσω της αισθαντικότητας του ασθενή, προκαλούν σωματικές αντιμεταβιβαστικές αντιδράσεις στη αναλύτρια, η οποία και καλείται να τις εμπεριέξει, να τις αναπαραστήσει και μετασχηματίσει, προτού μπορέσουν να γίνουν αντικείμενο σκέψης και οικειοποίησης από τον ασθενή.
- 2) Ο δεύτερος άξονας στην ομιλία της είναι ο **κυβερνοχώρος** και η δυνατότητα που προσφέρει για εικονική, φαντασιωσική σωματώση (δηλαδή για προβολή εντός αυτού και εικονική πραγμάτωση /εκδραμάτιση φαντασιώσεων που αφορούν το σώμα). Την ενδιαφέρει, πώς η επαν-ενδοβολή του βιώματος αυτής της διαδικτυακής διαδραμάτισης χρησιμοποιείται από ασθενείς που είτε έχουν ήδη έναν εύθραυστο και υπο-επενδυμένο σωματικό εαυτό είτε υπάρχει μια παγιωμένη διάσχιση όπου μέρη του σώματος βιώνονται ως ξένα ή απειλητικά.

Γιατί όμως μας αφορά ως ψυχαναλυτές και είναι σημαντικό να σκεφτούμε γενικότερα πάνω στη χρήση του διαδικτύου; Κατά την γνώμη μου η Lemma διαμορφώνει ένα πειστικό επιχείρημα: Αποτελεί αδιαμφισβήτητη διαπίστωση, επισημαίνει η Lemma ότι ζούμε στην εποχή της τεχνοκουλτούρας. Ήδη οι σημερινοί τριαντάρηδες, έχουν μεγαλώσει θεωρώντας το διαδίκτυο αναπόσπαστο και ζωτικό κομμάτι της καθημερινότητάς τους. Η επικοινωνία ως επί το πλείστον διαμεσολαβείται είτε με

γραπτά μηνύματα (όπου τα συναισθήματα εκφράζονται με σύμβολα), είτε με οπτική εικόνα σε πραγματικό χρόνο (Skype, FaceTime κλπ) είτε μέσω του σώματος προσομοίωσης του χρήστη (avatar). Όλα αυτά συμβαίνουν εντός ενός νοητού (πληροφορικού) χώρου, σε εικονικά fora, sites, platforms, chat rooms, που δίνουν την ευκαιρία για επαγγελματική, μορφωτική, προσωπική, σεξουαλική συνδεσιμότητα ή και για μοναχική πλοήγηση για απόλαυση ή πληροφόρηση. Είναι λοιπόν αναπόφευκτο το ερώτημα, εάν μια τέτοια αλλαγή στον τρόπο επικοινωνίας επηρεάζει την ψυχική λειτουργία αλλά και την αυθεντικότητα της επικοινωνίας. Επιπλέον, αυτές οι επικοινωνιακές πρακτικές αναπόφευκτα έρχονται και εντός του ψυχαναλυτικού πλαισίου, είτε με τη μορφή αιτημάτων για επικοινωνία μέσω emails ή συνεδριών μέσω Skype, είτε ως ρήγματα στην ιδιωτικότητα του αναλυτή (με ασθενείς να αντλούν πληροφορίες για αυτόν από το διαδίκτυο), αλλά και στους συνειρμούς τους, ως πηγή κόμβων σύγκρουσης, απόλαυσης, σύγχυσης.

Όλα αυτά μας καλούν να σκεφτούμε και να διαμορφώσουμε άποψη. Ήδη, για παράδειγμα, υπάρχει η επίσημη θέση της IPA για το κατά πόσον γίνεται αποδεκτό οι συνεδρίες μέσω Skype ή τηλεφώνου να προσμετρώνται στις (remote) εκπαιδευτικές αναλύσεις, και σε ποιο βαθμό. Μπορούμε βέβαια να επιλέξουμε να μην εμπλακούμε στους προβληματισμούς αυτούς, επικαλούμενοι μία θέση αναλυτικής ουδετερότητας ή καθαρότητας θεωρώντας τον κυβερνοχώρο ως έναν ‘αντιψυχικό’ χώρο ασύμβατο με την ψυχανάλυση. Η Lemma πάντως θεωρεί ότι χρειάζεται να επανεξετάσουμε αυτές τις επιφυλάξεις μας, να διακρίνουμε τις προκαταλήψεις μας αλλά και να εντοπίσουμε την άγνοια μας για την τεχνολογία που πολλές φορές μας κάνει να την δαιμονοποιούμε και να την αντιμετωπίζουμε ως λουδίτες. Μας προτείνει, αντίθετα, να προσεγγίσουμε τον διαδικτυακό χώρο με διάθεση κατανόησης, και να είμαστε ανοικτοί στην πιθανότητα ότι κάτι τέτοιο μπορεί να έχει επίδραση όχι μόνο στην τεχνική μας αλλά και στο ‘εσωτερικό’ μας πλαίσιο, στο πώς ακούμε και ερμηνεύουμε το υλικό.

Από την κλινική λοιπόν εμπειρία της, η Lemma οδηγήθηκε σε μια ευρύτερη μελέτη του κυβερνοχώρου και των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών του που τον καθιστούν όχι μόνο αποτελεσματικό αλλά και ιδιαίτερα αποπλανητικό και δυνητικά εθιστικό. Ως προς αυτά τα χαρακτηριστικά, είναι εν μέρει σε συμφωνία με τον Bollas, αν και δεν οδηγείται και στα ίδια συμπεράσματα.

Θα αναφέρω εν περιλήψει κάποια από αυτά :

- 1) Το διαδίκτυο τροφοδοτεί την προσδοκία για άμεση και χωρίς καθυστέρηση

πρόσβαση, επικοινωνία και ικανοποίηση επιθυμιών και δημιουργεί την ψευδαίσθηση μιας άμεσης οικειότητας, διαφάνειας, αλλά και ελέγχου του άλλου. Έτσι, καταρχάς υποβαθμίζεται ή αποφεύγεται η συναισθηματική εμπειρία του διαχωρισμού, της ματαίωσης, της έλλειψης ελέγχου και της απώλειας/απουσίας του αντικειμένου.

2) Η δυνατότητα επικοινωνίας μέσω προσομοίωσης, καλλιεργεί την ψευδαίσθηση της ελευθερίας από τους περιορισμούς του σωματικού εαυτού, όπως αυτοί καθορίζονται από την φυσιολογία του, την ιστορία του, την δομή του, την παροδικότητά του. Μάλιστα, η καινούργια γενιά συσκευών εμβύθισης (immersion) όπως το καινούργιο play station και το oculus rift σε βάζουν εντός του εικονικού χώρου (πλατφόρμα), κινητοποιούν και εμπλέκουν όλες τις αισθήσεις, και έτσι αυξάνουν την αίσθηση μιας σωματικής ταύτισης με το εικονικό σώμα (avatar) το οποίο ο χρήστης μπορεί να διαμορφώσει κατά βούληση. Έτσι λοιπόν μπορεί κανείς να κατασκευάσει έναν εικονικό εαυτό (avatar) και να είναι άλλο φύλο· να έχει άλλη ηλικία· να διαθέτει υπεράνθρωπα χαρακτηριστικά δύναμης ή ελκυστικότητας ή και άλλες ικανότητες, χωρίς να χρειαστεί να τις επενδύσει και να τις καλλιεργήσει, μπορεί απλώς να τις ενδύεται εντός του διαδικτυακού χώρου και μέσω της διάδρασης με τους εικονικούς άλλους να παίρνει άμεση ανταπόκριση ως τέτοιος. Το ενδύεται ίσως δεν είναι η ακριβής λέξη, γιατί οι χρήστες αυτής της τεχνολογίας αναφέρουν μια έντονη και αυθεντική αίσθηση ότι το σώμα τους **είναι** εντός του εικονικού χώρου και όχι εκεί που βρίσκεται το πραγματικό σώμα τους.

Όπως προανέφερα, η Lemma έχει ασχοληθεί εκτεταμένα και σε προηγούμενα άρθρα της με τους κινδύνους που ενέχει η τεχνολογική/διαδικτυακή σωματώση. Αλλά στην ομιλία αυτή, και μέσω του κλινικού υλικού που παρουσιάζει, μας καλεί να σκεφτούμε πώς ο κυβερνοχώρος, μπορεί, εάν η αναλυτική κατάσταση δημιουργήσει τις κατάλληλες συνθήκες, να χρησιμεύσει ως ένας μεταβατικός και αρκετά ασφαλής χώρος ώστε να συνδράμει στην εμπερίεξη, εξερεύνηση, εικονική ‘πραγμάτωση’ και επεξεργασία φαντασιακών σωματώσεων ώστε να επέλθει μια σταδιακή απαρτίωση μη επαρκώς συμβολοποιημένων, διχοτομημένων, αποποιημένων ή απαξιωμένων επιθυμιών ή αναπαραστάσεων του εαυτού. Η κεντρική θέση λοιπόν, που υποστηρίζει σε αυτό το άρθρο, είναι ότι χρειάζεται να είμαστε δεκτικοί στο ενδεχόμενο, ότι αυτά τα τεχνολογικά μέσα μπορεί να λειτουργήσουν και να χρησιμοποιηθούν **και** σαν ‘ψυχικοί χώροι’ που θα στηρίξουν τη διαδικασία της ψυχικής συγκρότησης και υποκειμενοποίησης (και επομένως δεν θα δράσουν ενάντια στους θεραπευτικούς στόχους).

Στην περίπτωση που παρουσιάζει, επιδίωξε να δείξει πώς ο ασθενής της, μέσω της

συμμετοχής του σε chat rooms ομοφυλόφιλων, ιντερνετικού πορνό και διαδυκτιακού σεξ, και με την επεξεργασία αυτών των εμπειριών εντός της μεταβιβαστικής σχέσης, μπόρεσε σταδιακά ν' αποδεχθεί και να απαρτιώσει τον σεξουαλικό εαυτό του και τις ομοφυλόφιλες επιθυμίες του. Στο κλινικό υλικό που παρουσιάζει (κυρίως μια σειρά ονείρων που κατά τη γνώμη της σηματοδοτούν τη σταδιακή και οδυνηρή διαδικασία επεξεργασίας συγκρουσιακών ταυτίσεων και επιθυμιών), αναδεικνύεται μια διαδρομή όπου ο θεραπευόμενος: Από εγκλωβισμένος σε ένα βρώμικο περιέχον από όπου προσπαθεί να απεμπλακεί, χρησιμοποιώντας ίδια μέσα, πειραματίζεται (στο τελικό όνειρο) με την δημιουργία μιας ζύμης, όπου η Lemma βλέπει να αναπαρίσταται η διαμορφούμενη αναπαράσταση του σεξουαλικού του σώματος που έχει χρώμα, ζωή και οντότητα

Όσον αφορά τη χρήση του διαδικτύου από τον ασθενή και την αναλυτική της στάση απέναντι σε αυτό, η Lemma δεν αποφεύγει το ερώτημα εάν η χρήση του σε αυτή τη φάση της θεραπείας, καταδεικνύει μία μορφή διαδραμάτισης, σε μια προσπάθεια αποφόρτισης της μεταβιβαστικής σχέσης και των οιδιποδειακών (και όχι μόνο) αγχών που διακινεί. Στην ομιλία της τόνισε ότι και την ίδια την απασχόλησε η παντελής απουσία ερωτικής μεταβίβασης/αντιμεταβίβασης (ώς εάν η σεξουαλικότητά του να έπρεπε να μείνει εκτός θεραπευτικής σχέσης) καθώς και η ανάγκη του να την ελέγχει με το βλέμμα του. Είναι φυσικά ένα ερώτημα (προς συζήτηση) εάν η αναλύτρια απλά απέφυγε να εμπλακεί ή εάν ήταν αναγκαία σε αυτή τη φάση της αναλυτικής διαδικασίας, λαμβάνοντας υπ' όψη την ψυχική οικονομία του ασθενή (λόγω της πιθανής αποδιοργανωτικής έντασης των συναισθημάτων) η αποφόρτιση της μεταβιβαστικής σχέσης, και η ενδυνάμωση όπως υποστηρίζει του φαλλικού σεξουαλικού εαυτού του.

Στηριζόμενη λοιπόν σε αυτή την κλινική της εμπειρία, η Lemma καταλήγει και σε κάποιες σκέψεις και προβληματισμούς, που αφορούν τη χρήση του διαδυκτιακού χώρου από το γενικό πληθυσμό, και ειδικότερα από παιδιά και εφήβους των οποίων η ψυχική συγκρότηση είναι υπό διαμόρφωση. Ειδικότερα την απασχολεί, πώς οι δυνατότητες που δίνει το διαδίκτυο για αποσωματωμένη επικοινωνία και εικονική φαντασιωσική σωματώση μπορεί να επηρεάζει τόσο το βίωμα, όσο και την ψυχική οργάνωση της εκτός διαδικτύου σωματώσης (δηλαδή τον ασυνείδητο ψυχικό σχηματισμό που οργανώνει τις συνειδητές και ασυνείδητες φαντασιώσεις και συναισθήματα για το σώμα).

Σε επίπεδο λοιπόν πρωτογενούς και δευτερογενούς πρόληψης η θέση της είναι ότι παρόλα τα σαγηνευτικά χαρακτηριστικά τους, τα τεχνολογικά μέσα είναι ακριβώς αυτό:

Μέσα. Δεν θεωρεί ότι τα μέσα αυτά καθ' εαυτά μπορούν να παράγουν ψυχοπαθολογία, αλλά ότι επενδύονται με πολλούς διαφορετικούς τρόπους, ως αντικείμενα του χρήστη, και ανάλογα με την ψυχοπαθολογία του και τη δόμηση του εσωτερικού του κόσμου. Έτσι, η θέση της είναι στον αντίποδα θέσεων όπου κυριαρχεί μια εφιαλτική οπτική σε σχέση με την τεχνολογία, όπως π.χ. η θέση του Bollas, ο οποίος ανησυχεί ότι η τεχνολογική πρωιμότητα απομακρύνει το παιδί από το σώμα του και από το σώμα των συνομηλίκων του και παρεμποδίζει την ικανότητα συμβολοποίησης. Αυτή η, κατά τη γνώμη της Lemma, μονόπλευρη οπτική έχει υιοθετηθεί και από άλλους συγγραφείς που κρούουν τον κώδωνα του κινδύνου ότι η χρήση του διαδικτύου μπορεί να οδηγεί σε εξάλειψη της ωριμαντικής χρονικής διάρκειας της λανθάνουσας περιόδου, σε έξαρση της οριακής παθολογίας, σε εγκαθίδρυση και ενίσχυση αποσυνδετικών, αυτιστικών αμυνών, σε πολύμορφη διαστροφική σεξουαλικότητα, σε ασαφή σεξουαλική ταυτότητα και άλλα πολλά.

Επιμένει λοιπόν η Lemma ότι το μέσο δεν δημιουργεί το πρόβλημα αλλά η χρήση του και η ψυχική οικονομία του χρήστη. Η ύπαρξη επίβλεψης, κανόνων και σχέσης με γονείς που δεν αποποιούνται τη γονική τους λειτουργία και επενδύουν επαρκώς το παιδί τους, είναι αυτή που καθορίζει την προωθητική ή μη χρήση του ίντερνετ. Τα φυσιολογικά παιδιά και οι έφηβοι μπορεί να περνούν περιόδους κάποιου εθισμού με το διαδίκτυο, αλλά σύντομα θα αναζητήσουν την πραγματική και ζωντανή επαφή με τους συνομήλικους τους, καθώς βλέπουν το ίντερνετ περισσότερο σαν μεταβατικό και σχετικά ασφαλή χώρο όπου μπορούν να αισθανθούν πιο ελεύθεροι να εκφραστούν αλλά και να δοκιμάσουν νέους τρόπους επικοινωνίας, χωρίς απαραίτητα να εγκλειστούν σε αυτόν. Άλλωστε, πολύ σύντομα για τους περισσότερους χρήστες (μικρούς και μεγάλους) η ψευδαίσθηση της παντοδυναμίας και του ελέγχου θα υποστεί πλήγματα, δεδομένου ότι οι περιορισμοί της *‘πραγματικής πραγματικότητας’* θα επιβληθούν πάνω στις *‘δυνατότητες’* της *‘εικονικής πραγματικότητας’*. Το κομπιούτερ ή το ίντερνετ μπορεί να κρασάρουν, συνήθως τη στιγμή που τα χρειάζεσαι περισσότερο ή έχεις αφεθεί στις ευκολίες που σου προσφέρουν. Είναι ωραίο και εύκολο να *‘κατεβάζεις’* πληροφορίες στον υπολογιστή σου αλλά το γεγονός αυτό δεν μειώνει τον χρόνο που χρειάζεται κανείς για να τις διαβάσει και να τις επεξεργαστεί. Μπορείς να στείλεις ένα μήνυμα αλλά να μην διαβαστεί ή να μην απαντηθεί ή να απαντηθεί με έναν μη αναμενόμενο τρόπο. Κάθε ζωντανή επικοινωνία μέσω διαδικτύου μπορεί να εξελιχθεί σε εξίσου σύνθετη διαδικασία όσο και μία εξ' επαφής σχέση.

Ο Gabbard που το 2001 έγραψε ένα ενδιαφέρον άρθρο για την χρήση των e-mails

στην αναλυτική διαδικασία επισημαίνει ότι η διαμεσολαβημένη επικοινωνία δεν είναι κάτι καινούργιο. Πριν τα emails υπήρχε η ανταλλαγή επιστολών, με τους δικούς της κανόνες και περιορισμούς, αλλά που έκανε πιο έντονες άλλες πλευρές της επικοινωνίας. Αναφέρει επίσης ότι δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι η ανάλυση του Freud έλαβε χώρα και διαμέσω της επιστολογραφίας με τον Fliess.

Η διαμεσολαβημένη επικοινωνία δεν είναι λοιπόν κάτι καινούργιο. Επιπλέον, η Lemma υποστηρίζει, ότι σε κάθε είδους διαμεσολαβημένης επικοινωνίας το σώμα είναι παρόν, δεν μπορεί να παρακαμφθεί, απλώς βρίσκει διαφορετικούς τρόπους έκφρασης και διαπλοκής με αυτή. Και για όσους μιλούν για αποσωματωμένη και αυτιστικού τύπου ενασχόληση, είναι ενδιαφέρον ότι παρόλο που ο κυβερνοχώρος ορίζεται ως *‘ο χώρος που δημιουργείται από την ανθρώπινη επικοινωνία όταν αυτή διαμεσολαβείται από την τεχνολογία με τέτοιο τρόπο που το σώμα απουσιάζει’* η εξέλιξή του (που ακολουθεί αυτό που φαίνεται να ενδιαφέρει περισσότερο τους χρήστες) τείνει προς αυτό που περιγράφεται τεχνικά ως *όλο και περισσότερη φυσική και σωματωμένη διασυνδεσιμότητα*, βάζοντας το σώμα όλο και περισσότερο εντός αυτού του νοητού χώρου.

Επιπλέον, καταλήγει η Lemma, η τεχνοκουλτούρα μας αναγκάζει να ξανασκεφτούμε τη φύση της οικειότητας καθώς και τι συνιστά μια αυθεντική επικοινωνία. Ο Bollas υποστηρίζει ότι ο εικονικός χώρος ωθεί σε επιφανειακή, μη αυθεντική, μη άμεση επικοινωνία, ενώ η έμφαση στην ταχύτητα μειώνει την στοχαστικότητα και την κριτική σκέψη. Η Lemma αναφέρεται σε σχετικές έρευνες που επιβεβαιώνουν ότι οι περισσότεροι άνθρωποι είτε δημιουργούν έναν ιδανικό εαυτό εντός του διαδικτύου (που όμως φαίνεται να είναι μέσα στα πλαίσια των δυνατοτήτων τους π.χ πύο κοινωνικό) είτε δημιουργούν έναν εαυτό που αναδεικνύει κάποιες συγκρουσιακές πλευρές του εαυτού τους (σεξουαλικές επιθυμίες, ταυτότητας φύλου κλπ). Η Lemma μας καλεί να αναρωτηθούμε εάν κάτι τέτοιο υποδηλώνει, πάντοτε, οπωσδήποτε και αυτομάτως, εξαπάτηση, μη αυθεντική επικοινωνία και απόσυρση από την πραγματικότητα. Η εάν ο κυβερνοχώρος μπορεί σε πολλούς ανθρώπους να επιτρέπει να εκφράσουν και να επικοινωνήσουν κάτι από τον εαυτό τους με μεγαλύτερη ελευθερία. Οι δυνατότητες λοιπόν που δίνει η προσομοίωση, για ‘αισθητηριακή προβολή’ εντός του διαδικτύου κάποιας φαντασιακής σωματώσης (συγκρουσιακών ή απλοποιημένων σχημάτων εαυτού), θα μπορούσε να έχει μια προωθητική για την ψυχική ανάπτυξη λειτουργία – να βοηθήσει σε καλύτερη απαρτίωση του εκτός διαδικτύου εαυτού. Η Lemma αναφέρεται και σε έρευνες που έχουν δείξει ότι η δυνατότητα που δίνει ο κυβερνοχώρος για ταύτιση με

ένα avatar άλλου φύλου ή εθνικότητας αυξάνει την ικανότητα για ενσυναίσθηση και μειώνει ρατσιστικές ή άλλες προκαταλήψεις

Θα μπορούσαμε, λέει η Lemma, να πούμε ότι, με μία έννοια, το αναλυτικό πλαίσιο μοιάζει με τον κυβερνοχώρο, καθώς και οι δύο χώροι δημιουργούν συνθήκες που αλλάζουν κάποιους από τους κανόνες της κοινής πραγματικότητας, με τέτοιο τρόπο που να διευκολύνουν να ξετυλιχθεί εντός αυτών η ψυχική πραγματικότητα του ασθενούς. Σε αυτό βέβαια θα ήθελα να αντιτείνω ότι υπάρχει μια βασική διαφορά: ότι στον κυβερνοχώρο ευνοείται μεν η παλινδρόμηση, αλλά χωρίς τα στηρίγματα που προσφέρει, μέσα στο αναλυτικό πλαίσιο, η παρουσία και ο δεκτικός νους του αναλυτή.

Βιβλιογραφικές Αναφορές

- Bollas, C. (2015). Psychoanalysis in the Age of Bewilderment: On the Return of the Oppressed†. *Int. J. Psycho-Anal.*, 96:535-551.
- Gabbard, G.O. (2001). Cyberpassion: E-Rotic Transference on the Internet. *Psychoanal. Q.*, 70:719-737
- Lemma, A. (2010). An Order of Pure Decision: Growing up in a Virtual World and the Adolescent's Experience of Being-in-A-Body. *J. Amer. Psych. Ass* 58: 691-714
- Lemma, A. (2013). The Body One has and the Body One is: Understanding the Transsexual's Need to be Seen. *Int. J. Psycho-Anal.*, 94:277-292.
- Lemma, A. (2015). Psychoanalysis in Times of Technoculture: Some Reflections on the Fate of the Body in Virtual Space. *Int. J. Psycho-Anal.*, 96: 569-582

Χάρις Χατζή
Ελληνική Ψυχαναλυτική Εταιρεία, Σάββατο 16/4/2016

Συζήτηση της παρουσίασης της Χ. Χατζή για το κείμενο της A. Lemma

Η συζήτηση που ακολούθησε την παρουσίαση της Χ. Χατζή για το κείμενο της Αμερικανίδας ψυχαναλύτριας Al. Lemma επικεντρώθηκε στη χρήση του διαδικτύου στην ψυχαναλυτική πρακτική.

Παρόλο που η συγγραφέας δεν τοποθετείται ξεκάθαρα αρνητικά ή θετικά για τη χρήση του διαδικτύου και θέτει σε διάλογο τα διάφορα ερωτήματα που προκύπτουν, σε αντίθεση με τον Ch. Bollas (Π. Κεφάλας), οι συμμετέχοντες στη συζήτηση εκφράστηκαν στο θέμα αυτό δίνοντας έμφαση στη χρήση του διαδικτύου για συνεδρίες και τα διάφορα ζητήματα που μπορεί αυτή να εγείρει. Η Lemma κάνει μικρή χρήση του διαδικτύου, σε θεραπευόμενους που μεταβαίνουν σε άλλες πόλεις ή κάνουν πολλά ταξίδια, εφόσον τους γνωρίζει και για περιορισμένο αριθμό συνεδριών (Χ. Χατζή). Τεχνικά ζητήματα προκύπτουν σε αυτές τις συνεργασίες, όπως αυτό της έναρξης των

συνεδριών, της εγκατάστασης στη θέση, που θέτει το ζήτημα της σωματικότητας που χάνεται – και με τι τρόπο- στο διαδίκτυο.

Μήπως το σώμα απαρτιώνεται αντίθετα μέσα στην απόσταση μέσω του internet; (Α. Χριστοπούλου). Μήπως αντίθετα στερείται η επικοινωνία με τον άλλο βασικά χαρακτηριστικά που έρχονται από το σώμα (Κ. Συντελή), όπως αυτό της οσμής που μπορεί να αναδίνει το σώμα (Β. Βρασμάτα);

Αν το συναίσθημα κάνει δυνατή την εμπειρία της επικοινωνίας, αυτό περνάει από το πρόσωπο, τη στάση του σώματος και τις εκφράσεις, οπότε η εργασία μέσω διαδικτύου είναι εξίσου εφικτή (Γ. Κόντος). Σίγουρα δεν μπορούμε να αγνοήσουμε την ύπαρξη του διαδικτύου, χωρίς να καθρεφτίσουμε δύο που αποκλείουν όλους τους υπόλοιπους (Ι. Παναγιωτοπούλου). Χρειάζεται, όμως, να σκεφτόμαστε τη θέση της σωματικότητας (Κ. Μπαζαρίδης) και της αισθητηριακότητας για τις περιπτώσεις σε θεραπεία και ανάλυση (Ι. Παναγιωτοπούλου), στο βαθμό που έχουμε τόσο νευρωτικές, όσο και οριακές περιπτώσεις με διαφορές στα θέματα συγκρότησης εαυτού: η αισθητηριακότητα με τον αναλυτή θα συμβάλλει στην οργάνωση της νεκρής ή παγωμένης σχέσης με το αντικείμενο, βοηθώντας σε δεύτερο επίπεδο τις φαντασιώσεις να οργανωθούν. (Ι. Παναγιωτοπούλου). Μνεία έγινε επίσης στον κίνδυνο που επισημαίνει η C. Chabert σε κείμενό της για την επικυριαρχία της εικόνας και την εκφόρτιση της μεταβίβασης στις συνεργασίες μέσω του διαδικτύου.

Σκέψεις εγείρονται σε δεύτερο χρόνο και για την εκτίμηση που χρειάζεται σε αυτές τις αναλύσεις, αναφορικά με τη μεταφορικότητα του πλαισίου: μήπως χάνοντας σε μεγάλο βαθμό την υλική του υπόσταση, απαιτεί δυνατότητες συμβολοποίησης μεγαλύτερες από αυτές στο σύνηθες πλαίσιο, όποτε και δεν ενδείκνυται για πρώτες αναλύσεις ή για όλους τους αναλυόμενους ή και για όλους τους αναλυτές, στο βαθμό που αυτές οι πρακτικές ανάλυσης αφορούν συχνά και διαπολιτισμικές συνεργασίες;

[Στην συζήτηση συμμετείχαν οι κυρίες Μ. Αράνο, Β. Βρασμάτα, Μ. Δανιήλ, Ι. Παναγιωτοπούλου, Κ. Συντελή, Χ. Χατζή, Α. Χριστοπούλου, και οι κύριοι Π. Κεφάλας, Γ. Κόντος, Κ. Μπαζαρίδης].

Καταγραφή και απόδοση της συζήτησης

Δ. Εμπέογλου